

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослава Влах

**АНТРОПОТОПОНІМНА
КАРТИНА СВІТУ:
ГЕОІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Навчальний посібник

ЛНУ ім. Івана Франка
2024

УДК [910.4:81'373.23-112(100)](075.8)
В 58

Рецензенти:

д-р геогр. наук, проф. *Ю. О. Кисельов*
(Уманський національний університет садівництва);
д-р геогр. наук, проф. *С. М. Шевчук*
(Полтавський державний аграрний університет);
канд. геогр. наук., доц. *Р. М. Скабара*
(Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 71/9 від 25 вересня 2024 року)*

Влах Мирослава

В 58 Антропотопонімна картина Світу: геоісторичний контекст : навч. посібник / Мирослава Влах. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. – 236 с.

ISBN 978-617-10-0886-1

У навчальному посібнику розкрито сутність антропотопонімного аналізування загальногеографічної карти Світу з акцентом на імена першовідкривачів і дослідників. З'ясовано сутність поняття антропотопонім, здійснено класифікацію антропотопонімів, заактуалізовано проблему внормування географічних назв на національному і глобальному рівнях. Подано газетир найважливіших антропотопонімів періоду географічних відкриттів і досліджень (відантропонімних гідронімів, оронімів, ойконімів, урбанонімів, хоронімів, політонімів). Наведено приклади перейменувань географічних об'єктів унаслідок деколонізаційних процесів у сучасному світі. Наголошено на потребі розвитку в Україні нових наукових напрямів дослідження трансформації географічного назовництва (колоніальна географія, постколоніальна географія, географія корінних народів). Висвітлено правила чинного Українського правопису географічних назв (2019).

Для учнів загальноосвітніх навчальних закладів і студентів географічних факультетів закладів вищої освіти та усіх, хто цікавиться географічним назовництвом, історією географічних відкриттів і досліджень.

УДК [910.4:81'373.23-112(100)](075.8)

© Влах Мирослава, 2024

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2024

ISBN 978-617-10-0886-1

ПЕРЕДМОВА

Видання навчального посібника, присвяченого геоісторичному аналізуванню антропотопонімів на географічній карті Світу, вмотивоване потребою розширення загальнонаукового і культурового світогляду учнів, студентів та всіх охочих знаннями з історії географічних відкриттів і досліджень та географічного назовництва.

Історія географічних відкриттів – це не тільки календарні дати, географічні об'єкти, а й люди, одержимі хто пізнанням нового, хто релігійними переконаннями, хто славою, а хто грошима. Їхнє подвижництво, пасіонарність сформували сучасну просторово диференційовану антропотопонімну картину Світу, сформовану сукупністю географічно, історично та лінгвально взаємопов'язаних назв об'єктів на честь першовідкривачів, дослідників, завойовників. Власні імена людей, що перейшли в категорію топонімів, є особливістю географічної номінації.

Предметом висвітлення у навчальному посібнику стали процеси іменного географічного назовництва доби географічних відкриттів і досліджень, а також перейменування геоб'єктів в умовах глобальної деколонізації.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою системного вивчення загальногеографічної карти Світу з огляду на специфіку конкретних об'єктів назовництва,

суб'єктів їхнього відкриття і дослідження, історико-політичні умови іменного назовництва, а ще дослідження трансформації загальногеографічної карти Світу в постколоніальну епоху внаслідок індигенізації (коренізації) географічного назовництва.

Міжпредметність антропотопонімного назовництва спричинила порушення проблем як освітньо-професійного, так і науково-дослідницького характеру. Освітньо-професійна проблема полягає в забезпеченні набуття учнями і студентами міждисциплінарної географічної компетентності внаслідок засвоєння теоретичних та емпіричних знань іменного географічного назовництва епохи Великих географічних відкриттів і досліджень та перейменувань геоб'єктів в умовах деколонізаційних процесів на глобальному рівні. Міждисциплінарну географічну компетентність потрактовано як уміння і навички орієнтування й організування життєдіяльності людини в природному та суспільному геопросторі. У науковому аспекті важливо з'ясувати функційну сутність географічної номенклатури як професійної компоненти вербальної мови географічної науки, виявити новітні напрями наукових досліджень географічного назовництва на національному і глобальному рівнях.

Застосування антропонімного підходу до вивчення загальногеографічної карти Світу поглиблює знаннєвий, діяльнісний, оцінно-ціннісний компоненти навчально-пізнавальної діяльності як учнів закладів загальної середньої освіти, так і студентів географічних факультетів закладів вищої освіти. Курс «Географії» базової середньої школи передбачає вивчення географічного назовництва в таких розділах: «Розвиток географічних знань про Землю» (6 кл.), «Відкриття, дослідження та освоєння материків» (7 кл.), «Географічні відомості про територію України в минулому, імена її дослідників» (8 кл.), «Формування території України» (8 кл.), «Політична карта світу» (8 кл.), а також загаль-

ної середньої освіти – «Загальні закономірності географічної оболонки Землі», «Загальні суспільно-географічні закономірності світу» (9–10 кл.)¹.

У вищій школі антропонімний підхід до вивчення загальногеографічної карти Світу безпосередньо можна застосовувати, викладаючи навчальну дисципліну «Історія географічної науки з основами наукової комунікації», підготовлену на кафедрі економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія ЛНУ імені Івана Франка відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра з природничих наук за спеціальністю 106 Географія, а також навчальну вибірккову дисципліну циклу професійної і практичної підготовки «Геоісторична компонента в шкільній освіті» в межах освітньої програми підготовки магістра з предметної спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія).

Розуміння етимології антропотопонімів, знання обставин їхнього виникнення доцільні також для засвоєння програмового матеріалу навчальних дисциплін «Загальне землезнавство», «Фізична географія континентів і океанів», «Регіональна економічна і соціальна географія», «Географічне країнознавство», «Політична географія світу», «Військова географія», «Топоніміка» й ин.

Вивчення антропонімної географічної номенклатури в контексті її лексико-семантичного значення є важливим дидактичним прийомом, який розширює і підвищує пізнавальні можливості учнів і студентів на основі асоціативних зв'язків, відповідних асоціативних рядів, головними елементами яких є реальні географічні об'єкти, суб'єкти номінації (першовідкривачі, дослідники, завойовники), історичні умови номінації.

---

¹ Навчальні програми, підручники, навчально-методичні посібники, рекомендовані МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programipidruchniki-ta-navchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon> (дата звернення: 12.07.2024).

Антропотопонімія, як і загалом топонімія, має практичне значення не тільки для географів, а й істориків, культурологів, політологів та фахівців інших дисциплін, які цікавляться історико-культуровою спадщиною, питаннями адміністративно-територіального устрою, встановлення і зміни державних кордонів, формування регіональної і національної ідентичності, збереження і відновлення культурової самобутності корінних народів.

Методологічним підґрунтям дослідження і засвоєння антропотопонімного матеріалу є *загальнонауковий системний підхід* (розгляд проблеми виникнення, функціонування і трансформації іменних географічних назв у географічному, історичному та лінгвістичному контекстах), а також *конкретнонаукові: топонімічний аналіз* (з'ясування походження, смислового значення, розвитку і, що важливо, – особливостей вживання в сучасній освітньо-науковій і практичній діяльності), *синхронно-діяxронійний підхід* (аналізування антропотопонімів в одно- і різночасовому вимірах, що дає змогу сформуванню цілісної антропотопонімної картини Світу в процесі її розвитку), *просторовий аналіз* (розподіл і взаємопов'язаність антропотопонімів на земній поверхні).

Своєрідною емблемою навчального посібника стало зображення пам'ятника «Геркулесові Стовпи», спорудженого в Сеуті (Іспанія) ще в середині XVI ст. Пам'ятник відтворює мітологічного героя Геркулеса (римський аналог давньогрецького Геракла), який підтримує дві колони, розміщені з протилежних берегів Гібралтарської протоки. У буквальному розумінні – це символ межі, краю пізнаного Світу в античні часи, в переносному – межа знань Античності і Середньовіччя до початку Великих географічних відкриттів.

На середньовічних картах, на гербі іспанської корони доколумбового часу був напис «*Non plus ultra*» («Не далі за»), після відкриття Америки – «*Plus ultra*» («Ще далі»). Британський філософ *Френсіс Бекон* (1561–1626) на обкла-

динці праці зі зображенням Геркулесових Стовпів «Новий органон, або справжні вказівки щодо тлумачення природи» (1620) помістив напис «*Multi pertransibunt et augebitur scientia*» («Багато хто буде досліджувати, а знання помножаться»). Ця фраза взята зі Старого Завіту. Основоположник емпіричного природознавства, Ф. Бекон сподівався, що нові ідеї розширять знання про земний і небесний світи.

Незважаючи на пізнавальну, загальнокультурову та освітню важливість антропотопонімного назовництва, його недостатньо висвітлено в сучасній науковій і науково-популярній географічній літературі. У галузі топоніміки переважають дослідження філологів. Хоча заходи щодо удосконалення української географічної термінології та назовництва уперше розробив в Українському Науково-Дослідному Інституті Географії та Картографії (1927–1934) К. Дубняк (1928)¹. Зі сучасних географічних публікацій зазначмо дисертаційні праці О. Афанасьєва (2006), Т. Армашевської (2015), Л. Василюк (2000), І. Дрогушевської (2016), Т. Купач (2007), Н. Таранової (2004), навчальний посібник Г. Лабінської (2016). Зактивували геотопонімічну проблематику суспільні процеси декомунізації та деколонізації в Україні. Змінювання географічного назовництва в широкому контексті декомунізації, деколонізації, дерусифікації суспільної географії загалом розглядав О. Шаблій (2019)². Проте комплексні дослідження географічного назовництва епохи Великих географічних відкриттів в єдності географічного, історичного та лінгвістичного підходів в Україні наразі не провадять.

---

¹ Дубняк К. Стан і завдання української географічної термінології. *Записки Українського науково-дослідного інституту географії та картографії*. 1928. Вип. 1. С. 93–97; Шевчук С. М. Професор географії Кость Дубняк. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2019. 298 с.

² Шаблій О. Декомунізація, деколонізація і дерусифікація суспільної географії. *Суспільна географія. Кн. 4. У пошуках істини*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. С. 63–70.

Науково-теоретичні і методологічні засади антропотопонімічних досліджень зумовили структуру навчального посібника, що складається з трьох частин. У першій частині розкрито сутність антропотопонімічного підходу до вивчення загальногеографічної карти Світу, що передбачає використання таких принципів дослідження: *етимологічний* (визначення походження назви географічного об'єкта, а саме з'ясування, коли і кому вона була присвячена); *історико-географічний* (аналізування причин, обставин та умов виникнення антропонімічного топоніма); *лінгвістичний* (подання українсько- та чужомовних власних номінацій відповідно до правил національної мови та міжнародних рекомендацій)¹; *діяxронійний* (змінювання географічних назв упродовж історичного часу); *просторовий* (поширення і взаємопов'язаність топонімів). Інтегральність географічного назовництва зумовлює його геософійний зміст, що оприявлюється через єдність географічних, історико-політичних, мовно-культурових аспектів виникнення і трансформації географічних назв².

Розкрито змістову спільність і відмінність понять *топонім*, *геотопонім*, *географічна назва*, *географічна номенклатура* (терміноід), *географічний термін*, які сукупно зі загальнолітературною лексикою формують вербальну мову географічної науки.

Здійснено типізацію антропотопонімів за *об'єктами номінації* (природно-географічні, суспільно-географічні з їхньою дальшою конкретизацією), *розміром об'єктів* номінації (макротопоніми, мікротопоніми), *хронологією географічних відкриттів і досліджень* (XV–XVII ст., XVIII–XIX ст.,

---

¹ Географічні назви подано за чинним українським правописом (2019), окрім правила передавання латинських літер **g** і **h**, які передані відповідно через українські **г** і **г** згідно з «Правописним словником» Г. Голоскевича (1928).

² В українській науці проблеми теорії і методології геософії досліджує Ю. Кисельов (2011).

XX ст.), *перебігом колонізаційних і деколонізаційних процесів* (первинне назовництво незаселених територій, первинне колоніальне назовництво, вторинне колоніальне назовництво, деколоніальне назовництво), *мовою походження, просторовим поширенням*.

Висвітлено також сучасні тенденції географічного назовництва, пов'язані з подоланням набутого європоцентризму, розвитком постколонізаційного мислення в гуманітарній сфері. Позаяк антропотопонімна картина Світу сформувалася переважно в період домінування морських колоніальних імперій XVI ст. – першої половини XX ст. (насамперед португальської, іспанської, французької, англійської), важливими стають проблеми сучасної деколонізації географічного назовництва, співвідношення екзотопонімів чи ендотопонімів, омонімічного назовництва, вживання паралельних назв. Розв'язання цих проблем зумовило розвиток таких начасних міждисциплінарних наукових напрямів: колоніальна географія (англ. *Colonial Geography*), постколоніальна географія (англ. *Postcolonial Geography*), географія корінних народів (англ. *Geography of Indigenous Peoples*), духовна географія (англ. *Spiritual Geography*).

Друга частина посібника – це спеціалізований навчально-довідковий газетир¹ антропотопонімів епохи Великих географічних відкриттів, який ознайомлює з найважливішими відантропонімними топонімами на честь першовідкривачів і дослідників у розрізі окремих континентів та океанів. Стислі газетирні статті підготовлено за таким планом: назва об'єкта, географічне положення об'єкта, історія відкриття і дослідження об'єкта, походження і трансформація назви об'єкта впродовж історичного часу.

---

¹ *Газетир* (англ. *gazetteer*) – абетковий перелік географічних назв із значенням місць розташування об'єктів, яких ці назви стосуються, часто з додатковою інформацією.

Корпус наведених антропотопонімів налічує 315 номів, однак потребує подальшого розширення, аби охопити багатоподієву та «олюднену» історію географічних відкриттів і досліджень. У газетирі переважають назви великих природних і суспільних геооб'єктів, що мають широку сферу вживання і знаність на глобальному рівні (макротопоніми). Наведено також географічні назви окремих об'єктів, унікальних за географічним положенням, функціонуванням, геополітичним і геостратегічним значенням (мікротопоніми). Щоб полегшити пошук та узгодити написання, географічні назви подано в українсько- та англійському варіантах.

У навчальному посібнику зацентовано імена українців на загальногеографічній карті Світу. Наприклад, наведено перелік і стислу інформацію щодо позамасштабних геооб'єктів, названих іменем *Юрія Лисянського* – першого українця, який здійснив навколосвітнє плавання 1803–1806 років (усього на честь мореплавця названо 14 географічних об'єктів); капітана *Івана Завадовського* – помічника *Фабіяна Беллінґсгаузена* під час експедиції 1819–1821 років у південні полярні моря; *Миколи Миклухо-Маклая* – антрополога, дослідника Нової Гвінеї; *Антоні Омельченка* – учасника британської антарктичної експедиції під керівництвом *Роберта Скотта* (1911–1912); *Іллі Мечникова* – науковця, лауреата Нобелівської премії у галузі фізіології та медицини (1908); *Володимира Вернадського* – одного зі засновників і першого президента Української Академії Наук, природодослідника, основоположника вчення про біосферу та її перетворення в ноосферу.

Висвітлено зв'язок з історією Львівського університету імені Івана Франка польсько-американського географа, геофізика, геолога, мандрівника *Генрика Арцтовського*, іменем якого названо об'єкти в Антарктиці, антарктична науково-дослідницька станція. Ознайомлено з рекомендацією Національної комісії з географічних назв (2003) щодо

найменування підантарктичного острова з групи Фордж (Аргентинські острови) на честь фундатора української наукової географії *Степана Рудницького*. Висунуто пропозицію щодо назовництва одного з Комсомольських островів (архіпелаг Франца-Йосифа) іменем *Михайла Іваничука* – українського геолога, геоморфолога, який брав участь у дослідженні архіпелагу в 1932–1933 роках.

Розуміння процесів географічного назовництва Нового часу поглиблює спеціалізований словник понять і термінів (третя частина навчального посібника). Міждисциплінарний словник-довідник вміщує 86 термінів, які утворюють обширне лексико-семантичне поле, що стосується історії Великих географічних відкриттів і досліджень, а також теоретичних основ найменування географічних об'єктів (класифікація топонімів, топооснова, топоформант, типові чужомовні топоформанти тощо). Стислі статті словника-довідника розміщені за абетковим порядком без застосування інверсії (перестановки слів). До термінів, запозичених з інших мов, подано етимологічні пояснення.

У додатках наведено статистичні матеріали щодо колоніальних імперій у найширших просторових межах; параметри сучасної португальсько-, іспансько-, франко-, англомовної сфер, сформованих унаслідок колоніальних завоювань; графіки динаміки часток словосполук постколоніальна географія, географія корінних народів в англомовних публікаціях із бази Google Books, а також правила чинного Українського правопису (2019). Полегшують користування навчальним посібником антропотопонімний і предметний покажчики.

Список використаних і рекомендованих джерел містить 130 позицій наукової, науково-популярної і науково-довідкової літератури українських та зарубіжних авторів, а також нормативно-правових документів, які регулюють процеси географічного назовництва в Україні та світі.

Наведено також електронні сервіси, які можна використувати для ідентифікування географічних об'єктів. Поліпшують засвоєння матеріалу антропонімного назовництва періоду активного формування загальногеографічної карти Світу електронні платформи Google Maps, Google Earth та ін.

Будемо вдячні за висловлені завваги і побажання щодо змісту і структури навчального посібника.

Висловлюємо подяку завідувачці навчальної лабораторії «Атласного і тематичного картографування» географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Марії Хоминець, аспірантці кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Олександрі Назарчук за технічну допомогу в підготовленні навчального посібника до друку.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОТОПОНІМІЇ ... 13	
1.1. Сутність антропонімного аналізу загально-географічної карти Світу	13
1.2. Класифікація антропотопонімів.....	26
1.3. Антропонімне назовництво як вислід геопросторових відкриттів і досліджень.....	39
1.4. Газетири – джерело інформації про географічні назви .	45
1.5. Унормування географічних назв.....	49
1.6. Географічне назовництво у глобальному постколоніальному дискурсі.....	59
1.7. Постколоніальна географія – новий напрям суспільно-географічних досліджень.....	73
Питання для самоперевірки	83
Базові рекомендовані джерела	85
2. ГАЗЕТИР АНТРОПОТОПОНІМІВ ЕПОХИ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ І ДОСЛІДЖЕНЬ	87
2.1. Відантропонімні гідроніми.....	87
2.2. Відантропонімні ороніми	111
2.3. Відантропонімні ойконіми, урбаноніми, хороніми.....	153
2.4. Відантропонімні політоніми.....	173
3. СЛОВНИК ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	179
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	214
ПОКАЖЧИК АНТРОПОТОПОНІМІВ	226
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	231

Навчальне видання

ВЛАХ Мирослава

АНТРОПОТОПОНІМНА КАРТИНА СВІТУ: ГЕОІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Навчальний посібник

Мовна редакція автора
Комп'ютерне верстання *Ірини Куліненко*
Обкладинка *Ірини Чайки*

Формат 60×84/16. Умовн. друк. арк. 13,72. Тираж 100 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

The essence of the anthropotoponymicanalys is to the study of the general geographical map of the world with an emphasis on the names of discoverers and researchers has been given in the manual. The essence of concept of the anthroponym has been defined, anthropotoponyms have been classified, the problem of normalization of geographical names at the national and global levels has been actualized. Gazetteer of the most important anthropotoponyms has been presented (anthroponymic hydronyms, oronyms, oikonoms, urbanonyms, choronyms, politonyms). The examples of changes in geographical names due to decolonization processes in the modern world have been considered. The need to develop new research areas in Ukraine to study the transformation of geographical naming (colonial geography, postcolonial geography, indigenous geography) has been emphasized. Rules of the current Ukrainian spelling of geographical names have been considered.

For students of secondary schools and students of geographical faculties and for all who are interested in the geographical naming and the history of geographical discoveries and research.